

WITKIEWICZ'IN SANATSAL ÖZGÜNLÜĞÜNÜN ÇAĞDAŞ POLONYA TİYATROSUNA YANSIMASI

Seyyal KÖRPE*

I. Dünya Savaşının Ardından Polonya'da Toplumsal ve Sanatsal Durum

Polonya, I. Dünya Savaşının sonunda imzalanan Versailles Barış Antlaşması'nın ardından 123 yıl süren bir işgal dönemini geride bırakarak bağımsızlığını yeniden kazanabilmiştir. Böylece ülkede süregelen sanatsal etkinlikler nihayet dış güçler tarafından kısıtlanmayan bir ortama kavuşmuştur. İşgal dönemi boyunca ulusal değerleri korumak, egemenliğin yeniden elde edilebileceğine halkı inandırmak, toplumu bağımsızlık savaşına yönlendirmek görevlerini üstlenmiş olan edebiyata yeni toplumsal yapının oluşum sürecinde yepyeni bakış açıları hâkim olmaya başlamıştır. İki Dünya Savaşı arası dönemde uzun süren çarpışmalar sonucunda yorgun düşmüş ve harap olmuş Polonya'da ekonomik, toplumsal ve kültürel anlamda çok yönlü bir yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Ülkede gerçekleşen bu köklü değişimlerin tümü kuşkusuz edebiyata ve sanata da yansımıştır. Tutsaklık, acı ve çaresizlik duygularını yansıtan I. Dünya Savaşı öncesindeki edebiyatın yerini daha güçlü ve daha umutlu duyguları barındıran bir edebiyat almıştır.

Tüm bu gelişmelere bağlı olarak edebiyat tarihçileri tarafından "İki Dünya Savaşı Arası Dönem" olarak adlandırılan 1918-1939 yılları arasındaki süreç Polonya kültür tarihinde ayrıcalıklı bir dönem olarak kabul edilir. Yüzyılı aşkın bir süredir yaşadığı işgalden kurtulmuş bağımsız bir devlet çok yönlü bir uyanış halindedir. Polonya kültürü söz konusu dönemde yalnızca gelişmekle kalmayıp, evrensel kültürün merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Savaş sonrası koşullar, Batı'da daha I. Dünya Savaşı öncesinde başlamış olan ilerici kültürel hareketlerin bundan böyle Polonya'da da gerçekleşmesine olanak vermiştir. Polonya'da tarihsel koşulların ve edebi

* Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Leh Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

geleneğin Batı ülkelerinden farklı olması, sözü edilen değişim ve gelişim sürecinin de farklı biçimlerde yansımaya neden olmuştur. Söz gelimi; Polonya şiirinde yenilikçi akım, akılcı geleneğe karşı gelmiştir. Savaş sonrası dönemde ortaya konmuş pek çok edebiyat çalışması bağımsızlığı yeniden kazanılmasının ardından gelen iyimserlik duygusundan yoksundur. 1930'lu yıllarda diğer batı ülkelerinde olduğu gibi Polonya'da da felsefeye dünya üzerindeki uygarlıkların öyle ya da böyle dağılmaya mahkûm olduğunu savunan felaketçilik düşüncesi egemen olmuştur. İki savaş arası dönemde sürrealist akımın başlıca temsilcisi olarak kabul edilen Stanisław Ignacy Witkiewicz yapıtlarında felaketçilik akımının baskın olduğu sanatçılar arasında bulunur.

II. Stanisław Ignacy Witkiewicz'in Sanatsal Bakışı

Stanisław Ignacy Witkiewicz, 24 Şubat 1885-18 Eylül 1939 tarihleri arasında yaşamıştır. Çağdaş Polonya sanatında avangard akımın seçkin temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Stanisław Ignacy Witkiewicz; kuramcı, ressam, dramaturg, şair ve yazar kimliği ile öne çıkmıştır. İlk yapıtlarını Birinci Dünya Savaşı öncesindeki yıllarda ortaya çıkarmış; ancak bunlardan hiçbirini bastırmamıştır. Polonya'nın Avusturya, Rusya ve Prusya tarafından işgal altında bulunduğu dönemde ülkedeki toplumsal ve siyasi koşulların sanat ve edebiyat alanında yeni yaklaşımlara olanak vermemesi diğer pek çok sanatçı gibi Witkiewicz'in de adını duyurmasını geciktirmiştir. Bu nedenle; ancak bağımsızlığın kazanılmasının ardından sanat anlayışında gerçekleşen değişimlere bağlı olarak kendini özgürce ifade etme şansını yakalayabilmiştir. Nişanlısının 1914 yılında bilinmedik bir nedenden ötürü intihar etmesi sonucunda yaşadığı düş kırıklığı, aynı yıl kendini toparlamak amacıyla gerçekleştirdiği Avustralya gezisi, savaş sırasında çarın ordusunda görevli bir subay olarak Rusya'da bulunduğu birkaç yıl ve devrim deneyimleri sanatçının dünya görüşünü ve hayal gücünü etkileyen unsurlar arasında yer alır.¹

Witkiewicz yapıtlarının bir kısmının, özellikle de kendi bakış açısıyla diğerlerinden daha fazla önem verdiklerinin altına "Witkacy" takma adıyla imza atmıştır. Sanatçı "Witkacy" adını öncelikle ressam, eleştirmen,

¹ Anna, Nasilowska, **Mala Historia Literatary Polskiej**, Trzydziestolecie, Wydawnictwo Naukowe PWN, Varşova, 2008, s.108.

toplumsal-işçi ve Polonya mimarisinde styl zakopiański (zakopone stili) modasının yaratıcısı olarak tanınan babası Stanisław Witkiewicz'den ayırt edilebilmek amacıyla kullanmıştır. Witkacy'nin sıra dışı kişiliğinin oluşmasında babasının büyük ölçüde etkisi olduğu bilinir. Stanisław Witkiewicz, oğlunun güzel sanatlara ve dramaturjiye olan ilgisini henüz küçük bir çocukken ortaya çıkardığı çalışmaları aracılığıyla fark edebilmiştir. Ancak Witkiewicz'in sanat anlayışı kendisini ulusal, siyasal ve toplumsal sorunlara odaklanmaya teşvik eden babasının umduğundan farklı bir yönde gelişmiştir. Witkiewicz öncelikle sanatsal biçimler ve çağın sanat algısında ciddi sorunlar olduğuna yönelik düşünceleriyle dikkat çekmiştir. Dahası sanata bakış açısı babasının pozitivist düşünceyle ilişkili geleneksel sanat anlayışından bir hayli uzaktır. Witkiewicz'in düşünsel çizgisini en iyi biçimde yansıtan sanat akımı modernizm olmuştur. Sanatçının felsefi düşünceleri İki Dünya Savaşı arası dönemin yirmili ve otuzlu yıllarında modernizm doğrultusunda gelişmiştir. Bilindiği gibi Stanisław Przybyszewski kuşağı Genç Polonya Döneminde “sanat için sanat” sloganı eşliğinde saf sanat anlayışını savunarak büyük kitleleri etkisi altına alabilmiştir. Sanatsal yapıtın özerkliği, mevcut örnek olma ve öğretme yükümlülüğünden arınması gerektiği düşüncesini kabul ettirmek için çabalamayı sürdüren bir sonraki kuşak ise 20. yüzyıl avangardları olmuştur. Witkiewicz de sanatsal bir yapıtın alıcısını metafizik boyutta varoluşun sırrını yaşatmak suretiyle etkilemesi gerektiğini savunan yenilikçiler arasında yer almıştır.²

Felsefe alanında akademik bir eğitim almamış olmasına karşın filozof olarak da anılan Witkiewicz'in sanat anlayışı ve eleştirel düşünce tarzı felsefi bakışı doğrultusunda gelişmiştir. Varoluşun sırrından doğan metafizik huzursuzluk genelde dinin, felsefenin ve sanatın tartışma konusu olarak kabul edilir. Ancak Witkiewicz ne dinin ne de felsefenin varoluş sırrının insan ruhunda yarattığı huzursuzluğu dindirmek ve zihinlerde oluşan çelişkileri gidermekte yeterince etkili olmadığını öne sürmüştür. Witkiewicz'e göre; insanın ruhsal ve zihinsel dinginliğe ulaşmasını sağlamakta en büyük sorumluluk sanata aittir. Varoluştan kaynaklanan gizem duygusunu taşıyarak insana kendini gerçekleştirme için gerekli olan metafizik huzursuzluk anının yaşatmak sanatsal bir yapıtın birincil amaç ve görevi olmalıdır. Witkiewicz'e göre; sanatsal yapıt geleneksel kültürün kendisine

² Nasilowska, a.g.e., 2008, s.111.

yüklemiş olduğu öğretici, bilgi aktarıcı misyonundan arınmalıdır. Büyük usta sanatsal yapıtların özünü ve anlamını tanımlamak amacıyla ortaya atmış olduğu kuramını “Arı biçim kuramı” olarak adlandırmıştır. Witkacy’nin “Arı biçim kuramı” hakikat karşısında anti-mimetik bir algılamayı savunan oldukça sıra dışı özelliklere sahip bir sanatsal yaklaşımdır. “Arı biçim kuramı” doğrultusunda oluşturulan yapıtlara her birey özgün bir anlam kazandırabilecektir.³

Witkiewicz’e göre sanat dallarının her biri kaynağını aynı çıkış noktasından almaktadır. Müzik ve resim benzer duyguların yoğunluğu eşliğinde oluşur. Aralarındaki tek fark birinin yüklendiği duyguları sessel, diğerinin ise görsel olarak yansıtıyor olmasıdır. Şiir ve tiyatro oyunları da aynı biçimde oluşur; ancak Witkiewicz roman ve öyküleri aynı sınıflandırma içine almaz. Bunun nedeni yazınsal yapıtların okuyucularına öğüt verme, başka bir deyişle insan topluluklarını belli bir düşünce şekline yönlendirme amacı gütmesidir. Oysaki sanatın görevi her bireyin kendi düşüncesini, kendi anlamını, onu diğerlerinden ayıran özelliklerini ortaya çıkarmak olmalıdır. Witkiewicz’e göre; sanat o güne dek toplumsal yaşamla uyum içinde olma kaygısını yapıtlara yansıtma işlevini görmüştür. Çağdaş sanatçı ise; yaşamı, insanın varoluşuna yönelik tehdit niteliğinde bir karşıtlıklar bütünü olarak algılamaktadır.

“Arı biçim kuramı” doğrultusunda oluşturulacak yapıtlar içinde uyumsuzluğu, çelişkileri, felaketi, çirkinliği barındırmaktan çekinmemelidir. Bunun nedeni doğal ve saf gerçeğin tüm bu özelliklere bir arada sahip olmasıdır. Toplumsal ilerleme anlamına gelen makineleşme ve teknolojik gelişmeler insanlığı büyük bir felakete doğru sürüklemektedir. Tüm bu olumsuz gelişmeler kuşkusuz insanın metafizik duyguları yaşamayı bir kenara bırakmış olmasından kaynaklanmaktadır. Witkiewicz “Toplumsal Gelişmeye Bağlı Olarak Metafizik Duyguların Kaybolmasına İlişkin” 1919 (O zaniku uczuć metafizycznych w związku z rozwojem społecznym) başlıklı denemesinde insanoğlunu felakete sürükleyen mekanikliği konu almıştır.

Witkiewicz’e göre; yüksek derecede maddi ve manevi ihtiyaçlara sa-

³ Jacek Inglot, (çevrimiçi) http://www.stentor.pl/files/produkty/pliki/152_fragment.pdf, 13.03.2013, s.59.

hip olan kişiler toplumdan tam anlamıyla soyutlanacaktır. Bununla birlikte gerçek anlamıyla sanat, felsefe ve din olgusu da sona erecektir. Bunların yerini toplu tüketime yönelik bir pop kültürü alacaktır. Tüm bu gelişmeler kolektifleştirilmiş, makineleştirilmiş, metafiziksel ve manevi ihtiyaçlarından yoksun bırakılmış bir kalabalığın baskısı altında kalan bireyin tam anlamıyla yok edilmesi anlamına gelmektedir. Witkiewicz, bireysel ve özgün yaratıcılığın egemen olduğu kültürün yerini *eğlence* olarak adlandırılan toplumsal bir çöplüğün alacağına inanmıştır. Üstelik sanatçı “spor-tif dans” devrinin yaklaşmakta olduğunu dahi öngörmüştür. Bu noktada, Witkacy’nin spordan ve danstan hiç hoşlanmadığı da özellikle belirtilmelidir. Witkacy, 1919 yılında yayınladığı “Resimde Yeni Biçimler Ve Bundan Doğan Anlaşmazlıklar” adlı yapıtında insanoğlu için esenlik içinde yaşamının manevi değerlere sahip çıkmaktan çok daha önemli olduğuna ilişkin düşüncesini dile getirmiştir:

“Günümüzde geçerli olan tek din - toplum kültürüdür. Günümüzde toplumun iyi bir üyesi olmak koşuluyla herkes evinde dilediği şeye tapabilir ve hatta kara ayınlar dahi düzenleyebilir [...]. İnsan kitleleri, ölü dinciliklerini geride bırakarak maddi sorunlarına çözüm getirebilecek ve genel anlamda refahı sağlayabilecek doktrinleri inanılmaz bir kolaylıkla kabullenebilirler.”⁴

Witkacy’nın yapıtlarında öne çıkan felaketçilik düşüncesi sanatçının insanlık kuramına da biçim vermiştir. Söz konusu kurama göre insan beden ile bilincin bütünleşmesinden ibaret bir varlıktır. İnsan bilinci metafizik bir deneyimden geçmek suretiyle varlığının tuhaflığını fark etme ve kendi kişiliğın bölünmezliğini kavrama şeklinde oldukça değerli bir güce sahiptir; ancak bu şekilde işleyen bir bilinç her bireye doğrudan armağan edilmez. Bilincin bu özelliği insanların bir kısmında ve yalnızca yaşamlarının bir döneminde aktif hale gelir. Bilincinin böyle bir farkındalığa varması insanı tam anlamıyla insan kılmaktadır. İnsan zihni gündelik yaşantıların ötesine geçen eylemler sonucunda varlığının özgün boyutlarını keşfedebilir. Geçmişte bu şekilde bir durum siyaset, din, felsefe ve sanat gibi alanların kapsamında bulunan etkinlikler aracılığı ile sağlanabilmekteydi. Ne var ki; ilerleme ve demokratikleşme

⁴ Inglot, 2013, s. 60.

sürecine bağlı olan toplumsal dönüşümler söz konusu bilim dallarından hiçbirinin görevini gereğince gerçekleştiremez bir duruma gelmesine yol açmıştır. Dinler değerini tamamen yitirmiştir. Sanatın geniş kitlelere yayılması ise gerçek entelektüel ve aydınların soyutlanmasına neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler sanatın tam anlamıyla yok olmasıyla sonuçlanmıştır.⁵

Witkiewicz yüksek kültürün, eşitlikçilik düşüncesine saplanıp kalmış bir toplum karşısında yok olmaya mahkûm olduğuna ilişkin düşüncesini öne sürmüştür. Her yere sızan demokrasi anlayışı yalnızca sıradan toplumların oluşmasına hizmet etmektedir. Witkacy'ye göre toplu olan her şey, işlenmemiş, kaba ve basit niteliktedir. Bu anlayış doğrultusunda kurulmuş toplumlar gerçek kültürün anlamını bilmedikleri için böyle bir gereksinim içine de düşmezler. İşte bu nedenle mevcut koşullarda gerçek bir sanatçının yaşamı masal gibi göz alıcı renklerle kuşatılmış olamaz. Gerçek sanatçı toplumdan dışlanmışlık duygusu eşliğinde, uygarlıktan kopuk ıssız bir mekânda sıra dışı nitelikte yapıtlar üretmelidir. Witkacy, Przesmycki'nin⁶ düşüncelerini izleyerek sanatın toplumsal yapı içindeki rolünde ortaya çıkan gerilemenin sonuçlarına odaklanmıştır. Buna bağlı olarak dramları ve romanlarında sanatın neredeyse varlığını tamamen yitirmiş olduğu dünyaları tasvir etmiştir. Söz konusu dünyaların “*tam insanları*” homojenleştirilmiş kalabalıkların hükmü altında ve metafiziksel doyumsuzluk nedeniyle ruhsal acılar içinde kıvrınmaktadır. Sanatçı bu sağlıksız yapılanmanın yalnızca sanatı değil manevi değerlerin ve gereksinimlerin tümünü yok edeceğini iddia etmiştir.⁷

Witkiewicz yeni oluşmakta olan toplumsal düzenin, bireyi tam anlamı ile devlet meselelerine tabi kılmayı amaçlamış olduğunu anlamıştır. Bunun sonucunda bireyin insan kitlelerinin ve yeniden yazılmakta olan tarihin isimsiz bir unsuru haline geleceğini öngörmüştür. Sanatçı Rus komünizminin karşısında dünyanın kıyamete doğru ilerlemekte olduğuna ikna olmuştur. 20. yüzyılın başlarında bundan böyle gelişme olanaklarını yitirmiş olmaları nedeniyle Avrupa kültür ve uygarlığının çökmekte oldu-

⁵ Inglot, 2013, s.61

⁶ Zenon Przesmycki, Genç Polonya döneminde parnasizm akımının öncülerinden Polonyalı şair ve eleştirmen.

⁷ İbid., s. 61.

ğunu iddia eden pek çok filozof da aynı düşünceleri öne sürmüştür. Avrupa uygarlığının Çin istilası sonucunda yok olacağı da varsayımlar arasında yer almıştır. Witkiewicz ise o dönemdeki toplumsal düzenin demokratikleştirilmiş asi kitleler tarafından ters düz edileceğine ve bunun sonucunda zorunlu bir eşitlik ilkesine dayalı yeni bir sistemin kurulacağına ilişkin düşüncesini ileri sürmüştür.

III. Stanisław Ignacy Witkiewicz ve Dramaturji

Witkiewicz'in yeni toplumsal düzenin getireceği sonuçlara ilişkin tüm bu düşünceleri sanatçının 1920'li yılların başlarından itibaren kaleme aldığı dram ve romanlarına yansımıştır.

Sanatçının geleneksel sorumluluktan arınmış olan dramları yaşamın sınırsız bir biçimde deforme edilmesi ilkesi doğrultusunda oluşturulmuştur. Yapıtın son biçimini verecek unsurların her birine aynı derecede önem verilmiştir. Yazar, oyuncu, ses düzeni, dekor ve sahne hareketlerinin bütünleşerek izleyicide “metafiziksel duygu yoğunluğu” içinde bir şok etkisi uyandırması beklenir.

Witkiewicz'in dramları biçimsel açıdan ekspresyonizm ile yakından ilişkilidir. Grotesk atmosferinin hâkim olduğu bu yapıtlarda sıklıkla tuhafılığı ile hayret uyandıran durumlara yer verilmiştir. Karakterleri geleneksel tiyatro anlayışında alışlagelmişten oldukça uzak özelliklere sahiptir. Sahnede bir ya da birden fazla rolü alabilen kuklaları anımsatırlar.

Witkacy'nin kahramanları “tam” yani “eski” insanlardır. Makineleştirilmiş yeni toplumsal düzen içinde onlara yer yoktur. “Matwa czyli Hyrkaniczny Swiatopoglad” (Mürekkep Balığı ya da Yaşama Hazar Bakışı) adlı yapıtının başarısız sanatçısı Pawel Brzecki; “Tumor Mozgowicz” (Tumor Mozgowicz) adlı yapıtının çılgın bilim adamı Tumor Mozgowicz; “Matka” (Anne) adlı yapıtının hiç kimse tarafından dinlenmeyen filozofu Leon Wegorzewski ve “Szewcy” (Kunduracılar) adlı yapıtının şeytani kadını Irina Witkacy bu tip kahramanlar arasından ilk akla gelenlerdir. Söz konusu kahramanlar tarihin oldukça önemli bir noktasında bulunmaktadır. Eski dünya yok olmakta, darbeler ve devrimlerin etkisiyle sarsılmaktadır. Bunun sonucunda sanatla birlikte metafiziksel duygu artıkları da giderek yok

olmaktadır. Metafiziksel doyumsuzluk içinde olan kahramanlar varoluşun tuhaflığı hissine olan özlemleri sonucunda akıllarını kaybederler. Normal bir yaşantının sıradanlık sınırları içinden çıkmaya çalışırlar. Metafiziksel varoluşu duyumsama adına her türlü ihaneti, komployu, cinayeti, cinsel sapkınlıkları ve yasadışı deneyimleri gerçekleştirme girişiminde bulunurlar. Ne var ki, manevi değerlerden yoksun bir gerçeklik içinde tadabilecekleri tek duygu doyumsuzluk olacaktır. Bu nedenle seçtikleri yol ne olursa olsun sonunda yenilgiye uğrarlar. Toplumsal krizin altüst ettiği bu insanlar, sanatçının başyapıtı olarak kabul edilen “Kunduracılar” adlı çalışmasında oldukça etkili bir biçimde tasvir edilmiştir. “Kunduracılar”da geriye kalan son bireylerin, bir başka deyişle; birkaç “tam insan”ın homojen bir kitle tarafından sindirilmekte olduğu vurgulanırken, toplumsal dönüşümün son aşaması grotesk tarzında anlatılmıştır. Yapıtın başkahramanları olan kunduracılar ve Sajetan Tempe, işçi yaşantısının umutsuzluğundan yorgun düşmüş bir halde kayıtsızca çalışmaktadır. Bunun yanı sıra, kapitalistlere satılmış sahte bir bağımsızlık savunucusu olan Robert Scurvy tarafından durmaksızın huzursuz edilmektedirler.⁸

Scurvy, öyküye aristokrat düzeninin temsilcisi olarak yerleştirilmiş Irina Wsiewowlodna Zbereznicka'ya karşılıksız bir şekilde âşıktır. Ne var ki Irina, Scurvy'yi önemsememekte, dahası O'nu açıkça küçümsemektedir. Aslında her ikisi de varoluşun verdiği sıkıntıdan usanmış bir halde-dir. Bunun yanı sıra tutsak edilmiş insan kitlelerinin yakın gelecekte isyan edeceklerini öngörmektedirler. Durmaksızın yeni devrim ve darbelerin yapıyor olması kuşkusuz tehlike sinyalleri vermektedir. Öykünün başlangıcında savcı, devrimi önlemek için Gnebon Puczymorda tarafından yönetilen “Cesur Yiğitler” ordusunun yardımı ile faşist bir darbe gerçekleştirme hazırlıklarına koyulur. Bu amaçla öncelikle kunduracıları hapseder. Zorunlu bir eylemsizliğe mahkûm edilen kunduracılar, kısa süre içinde güçlerini toplayarak çılginca çalışmaya başlarlar. Sonunda burjuvazi aristokrasi sistemine son vererek iktidarı ele geçirirler. Ne var ki, tüm bu gelişmeler de toplumsal krizin sona ermesi için yeterli gelmez. Sajetan ve çıraklar darbe girişimlerinde arzu ettikleri başarıyı yakalamış olmalarına karşın çok geçmeden o bilindik manevi boşluk hissini ve varoluş sıkıntısını yeniden duyumsamaya başlarlar. Şu kahrolası fikirsizlik ve anlamsızlık halinin

⁸ Inglot, 2013, s. 62

sonsuz dek sürme olasılığı karşısında dehşete düşmüşlerdir. Sajetan bu yıpratıcı duyguların kendisinde yarattığı baskı sonucunda mesleğini bırakır. Sajetan'ın felsefesinden usanan çıraklar ise ustalarına karşı bir suikast düzenlerler. Bu sırada Düşes Irina ise anaerkil düzeni yeniden kurma çalışmalarını sürdürmektedir. Scurvy şehvet düşkünlüğü yüzünden yaşamını yitirir. Tüm bunların sonucunda korkunç Hiper-Robociarz'i (Hiper-İşçiyi) izleyen nihilist topluluklar oluşmaya başlar. Nihilistler son bir darbe gerçekleştirerek gerçek iktidarı ele geçirir. Böylece yok olmakta olan eski dünyanın dertlerine son verirler. Bütün bireylerin elenmesinin ardından, sıra yeni ve sınıfsız bir toplumun oluşmasına gelmiştir. Böyle bir toplumda devrim yapmaya ne gereksinim ne de olanak vardır. Can çekişmekte olan Sajetan'ın fark ettiği gibi bu yeni dünyada yemek yemek, kitap okumak, sohbet etmek, oyalanmak ve uyumanın dışında yapacak hiçbir şey yoktur. Büyük insanlar ve büyük fikirler yerlerini birbirlerinden farksız kılınmış insan topluluklarına bırakarak tarih sahnesini terk etmeye koyulmuşlardır.⁹

Stanisław Ignacy Witkiewicz'in sanatsal etkinliklerinin başlangıç dönemi dikkate alındığında Polonya'da sanatçının özgün dramaturgi anlayışının tanınmasında belirgin bir gecikme olduğu anlaşılır. Witkiewicz'in drama oyunları 1920'li yıllarda tiyatro afişlerinde görünmeye başlamıştır; ancak çok geçmeden sanatçının entelektüel yaklaşımının benimsenmesinde ciddi zorluklar yaşanacağı, bunun da ötesinde tiyatrodaki henüz Witkiewicz zamanının gelmemiş olduğu anlaşılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1963 yılına kadar olan dönemde sanatçının birkaç oyunu Polonya profesyonel tiyatrosunda sergilenmiştir; ancak sanatındaki inceliklerin kavranmasıyla birlikte geniş kitlelerce tanınması 1970'li yılları bulmuştur.

Yeni kuşaklar Witkiewicz'in drama sanatını Samuel Beckett ve Eugen Ionesco gibi ustaların sanatçılığına benzeterek avangart tiyatro akımına dâhil etmişlerdir. Sanatçı yapıtlarında pek çok kez fantastik ve gerçeküstü unsurlara yer vermiştir. Yaşamının ilerleyen yıllarında ressamlık çalışmalarını bir yana bırakarak bir portre yapım şirketi kurmuştur. Söz konusu şirket bünyesinde karikatür ve deformasyon unsurları içeren pastel boya portre çalışmaları gerçekleştirmiştir. Witkiewicz'in grotesk ve karikatüre karşı duyduğu ilgi drama sanatçılığına da yansımıştır. Witkiewicz'i çağ-

⁹ Inglot, 2013, s. 62

daşlarından farklı kılan sanatsal etkinliklerde oldukça iyimser bir dönem olarak bilinen 1920'li yıllarda dahi gücünü hissettiren felaketçilik felsefesi olmuştur. Bunun yanı sıra ayaklanmalar içinde boğulan Rusya'da yaşadığı yıllar da sanatçının zihninde derin izler bırakmıştır. Sanatçı, bilindik dünya düzeninin devrimci düşünceler doğrultusunda ve şiddet ve kan eşliğinde yıkılarak yeni bir sisteme dönüştürülme çabalarına tanıklık etmiştir.¹⁰

Witkiewicz, teatral düşünce sistemini de oldukça özgün bir bakış açısı doğrultusunda oluşturmuştur. Witkacy'ye göre tiyatronun kuramsal altyapısı gerçekleri anlatmalıdır. Tiyatroda gülmece tutkusu ve yaşama sevincinin artırılması eğilimi baskındı. Oysa ki; Witkiewicz tiyatro alanında da arı biçim kuramının uygulanmasından yanaydı. Oyunların yapısı kurgusal mantık zincirinden arındırılmış olmalıdır. Oyun yazarı düşüncelerini neden-sonuç ilişkisini bir yana bırakarak özgür bir deformasyon tarzında ifade edebilmelidir. Yazarın düşüncelerine düzen verecek olan yalnızca izleyiciler olmalıdır. Kuşkusuz bunun sonucunda birbirinden farklı ve özgün nitelikte yepyeni düzenler oluşabilecektir. Sanatın amacı da bu olmalıdır. "Witkacy ustaya göre teatral bir gösteri bir delinin beyninin sergilenmesi gibi olmalıdır." (Floryńska, 2004). Yani bireyin yaşamı anlamlandırmaya algılama biçimi bir bütün olarak ortaya konulmalıdır. Böylece izleyicilerden her biri ona yeni biçimini verebilecektir. "Bay Price ya da Tropikal Çılgınlık" (Mr. Price, czyli Bzik Tropikalny, 1920), "Su Tavuğu", (Kurka Wodna, 1921), "Yeni Kurtuluş", (Nowy Wyzwolenie, 1920), "Anonim Yapıt" (Bezimienne Działo, 1921) ve "Kunduracılar" (Szewcy, 1931-1934) sanatçının en önemli tiyatro oyunları arasında bulunmaktadır.

Witkiewicz'in sanatsal bakışı geniş kitleler tarafından ancak 1950'li yılların sonlarında anlaşılabilmiştir. İki savaş arası dönemde romanları ve tiyatro oyunları oldukça az sayıda alıcıya ulaşabilmiştir. Sanatçı söz konusu olan zaman diliminde daha çok ressamlık çalışmalarıyla tanınmıştır. Sıra dışı yaşam biçimi ve alışılmışın dışında fikirleri ile dikkat çeken Witkiewicz'in tiyatro oyunları günümüzde tüm dünyada sergilenmeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

¹⁰ Inglot, 2013, s. 59

- Floryńska-Lalewicz Halina, Nisan 2004; Mokrzycka- Pokora Monika, Mart 2004-Kossowska Irena, Aralık 2001, Stanislaw Ignacy Witkiewicz (Witkacy), www.culture.pl, 12.01.2013.
- Inglot, Jacek, “Witkacy- awangardzista, katastrofista czy pogrobowiec modernizmu?”, (çevrimiçi) http://www.stentor.pl/files/produkty/pliki/152_fragment.pdf, 13.03.2013.
- Jerzy Kepkiewicz, An Outline History Of Polish Culture, Jagiellon University Interpress, Varşova, 1983.
- Kaniewska Bogumiła, Legeżyńska Anna, Śliwiński Piotr, Literatura Polska XX. wieku, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, 2005.
- Kwiatkowski, Jerzy, Dwudziestolecie Między Wojenne, Varşova, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003.
- Miłoslawa Bulowska, Schielman, “Stanisław Ignacy Witkiewicz” www.literat.ug.edu.pl, 12.01.2013.
- Nasiłowska, Anna, Trzydziestolecie 1914-1944, Varşova, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.
- Suchodolski Bogdan, Dzieje kultury polskiej, Wydawnictwo Interpress, Varşova, 1986.
- Yüce, Neşe Taluy, Özgürlük Peşinde Polonya, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 2004.

Özet

Polonya, Birinci Dünya Savaşının sonunda imzalanan Versailles Barış Antlaşması'nın ardından bağımsızlığını yeniden kazanmış, böylece ülkede sanatsal ve edebi gelişmelere olanak sağlayacak bir ortama kavuşabilmiştir. Savaş sonrası dönemde pek çok batı ülkesinde olduğu gibi Polonya'da da felsefeye dünya üzerindeki uygarlıkların dağılmaya mahkûm olduğunu savunan felaketçilik düşüncesi egemen olmuştur. Stanisław Ignacy Witkiewicz, Polonya'da felaketçilik akımının başlıca temsilcisi olarak kabul edilir. Witkiewicz sanatsal yapıtların özünü ve anlamını tanımlamak amacıyla ortaya atmış olduğu kuramını "Arı biçim kuramı" olarak adlandırmıştır. "Arı biçim kuramı" doğrultusunda oluşturulan yapıtlara her bireye özgün bir anlam kazandırabilecektir. Yapıtlarında öz benliğini, hayal gücünü ve yaratıcı düşünme yeteneğini yitirmiş olmanın bireye getirdiği yabancılaşma duygusuna ve bunun sonucunda ortaya çıkan makineleşmiş insan topluluklarına dikkat çekmiştir. Polonya'da bağımsızlığa kavuşmuş olması ülkede tiyatro alanındaki gelişmeleri de büyük ölçüde etkilemiştir. Sanat kuramcısı, filozof, ressam ve dramaturg kimliğiyle öne çıkan Witkiewicz, bu dönemde tiyatro alanındaki gelişmelere katkı sağlayan sanatçılar arasında yer alır. Söz konusu dönemde Witkiewicz'in dramları Polonya tiyatrolarında sahne almış; ancak oyun yazarlığı ve sanat kuramı yeterince iyi bir şekilde anlaşılmadığından gerektiği gibi kullanılamamıştır.

Anahtar sözcükler: Witkiewicz, felaketçilik, Polonya tiyatrosu, arı biçim, Ignacy

Abstract

The Versailles Treaty which was signed in the 1919 after the first world war brought the independent Polish state, providing the conditions for the unfettered development of the national art and the national literature. As in other countries, certain philosophical developments resulted in a movement known in Polish literature as "catastrophism" or a belief in the disintegration of civilization. In Poland the most outstanding representative of this strain was Stanisław Ignacy Witkiewicz. The theory which was created by him in order to understand the essence and meaning of the artwork is named the theory of "Pure form". The artworks created by the theory of pure form are given original meaning by each person. By his works he drew attention to the sense of alienation which comes to a person due to

the loss personal reality, power of imagination and creative thinking and to the mechanized human communities which have been formed as a result of this situation. Polish regaining of independence had a colossal influence on the further development of the theatre. Witkiewicz a theoretician, philosopher, painter and dramatist greatly influenced the development of Polish theatre at the time. Witkiewicz's plays staged in the Polish theatres but novelty of his playwrighting and the meaning of his theory of pure form could not be properly understood by the Polish theatre and used accordingly.

Keywords: Witkiewicz, catastrophism, Polish theatre, pure form, Ignacy

